

روش هرمنوتیکی، ویژگی‌ها، مراحل و کاربرد آن در پژوهش‌های فلسفه تعلیم و تربیت

حکیمه السادات شریف زاده^۱، رسول یحیی زاده^۲

بیان مساله

هرمنوتیک به عنوان روشی برای فهم موضوعات اکثر رشته‌های علوم انسانی جایگاه خاصی در فلسفه تعلیم و تربیت پیدا کرده است. با توجه به تفاوت بنیادینی که میان علوم طبیعی و علوم انسانی وجود دارد روش‌های پژوهش در هر کدام از این حوزه‌ها متفاوت است. کار علوم طبیعی عینیت دادن است و علوم انسانی با تأویل بیشتر سر و کار دارد. مسلماً در رشته فلسفه تعلیم و تربیت هرمنوتیک توانسته مبنایی معتبر برای روش شناسی بوجود بیاورد. پرسشی که این مقاله درصدد پاسخگویی به آن برآمده این است که چه نسبتی میان هرمنوتیک و فلسفه تعلیم و تربیت وجود دارد و در چه موضوعاتی از این رشته می‌توان از روش هرمنوتیکی استفاده کرد؟ همچنین این پژوهش به چگونگی استفاده از این روش در فلسفه تعلیم و تربیت و انتقادات وارده اشاره می‌نماید.

سوالات پژوهش

- 1- چه نسبتی میان هرمنوتیک و فلسفه تعلیم و تربیت از لحاظ روش شناسی وجود دارد؟
- 2- مراحل انجام روش هرمنوتیکی در تحقیقات فلسفه تعلیم و تربیت چه می‌باشد؟
- 3- چه انتقاداتی به روش هرمنوتیکی وارد است؟

روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر از نوع تحلیلی-استنتاجی است. به این صورت که ابتدا با تحلیل و بررسی روش هرمنوتیک و ارتباط آن با فلسفه تعلیم و تربیت چگونگی انجام روش در تحقیقات

hakimehsharifzadeh@gmail.com

1-استادیار دانشگاه مازندران

2-کارشناس ارشد فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه مازندران

فلسفه تعلیم و تربیت استنتاج می‌شود و سپس به انتقاداتی که در این زمینه وارد است اشاره خواهد شد.

چارچوب نظری

اساساً هرمنوتیک یک سنت تفکر و تأمل فلسفی می‌باشد که در پی آن است مفهوم فهمیدن را روشن کند ولی هرمنوتیک به عنوان یک روش کسب علم از درون تفکرات قرون هجدهم و نوزدهم بوجود آمد. شکل‌گیری روش‌شناسی هرمنوتیکی توسط شلایر ماکر و نظام‌مندی آن در قالب روش علمی به کمک دیلتای صورت گرفته است (پالمر، 1386). ولی در تقسیم‌بندی کلی از گرایش‌های متعدد سنتی، میانه‌رو، تندرو و انتقادی می‌توان سخن گفت (باقری، 1382). در هرمنوتیک روشی بحث از معنا و معناداری است. آنها اعتقاد دارند که روش تجربی به تنهایی در علوم انسانی کارآمد نیست و فهم در این علوم، محصول تجربه هرمنوتیکی و امتزاج افق معنایی موضوع با موقعیت هرمنوتیکی و افق معنایی مفسر است (واعظی، 1386).

یافته‌ها

سوال اول: از نظر روش‌شناسی تفاوتی که میان علوم انسانی و علوم طبیعی وجود دارد به این امر مربوط می‌باشد که علوم طبیعی با تجربه‌ی بیرونی و علم‌گرایی سروکار دارد ولی علوم انسانی به روش درون‌نگری و فهم انسان مرتبط می‌شود. روش‌شناسان هرمنوتیک اعتقاد دارند که شناخت پدیده‌های انسانی با در نظر گرفتن زمینه، متن، محیط و زمانی که آن پدیده‌ها در آن شکل گرفته‌اند مقدور است. در رشته فلسفه تعلیم و تربیت این نسبت مانند همان نسبتی است که هرمنوتیک با سایر رشته‌های علوم انسانی دارد یعنی در این رشته محقق با نظریه‌های فلسفی و متونی مواجه است که نیاز به فهم و تأویل دارد.

سوال دوم: تحقیق تربیتی نهایتاً می‌خواهد از نظریه به عمل برسد و لازمه آن این است که نظریه‌ها به خوبی معرفی شده و مورد تفسیر قرار بگیرند. برای کاربرد این روش در نظریه‌های تربیتی چهارگام برای انجام پژوهش تربیتی پیشنهاد می‌گردد. در این مقاله موضوع آموزش زیبایی‌شناسی در نظام آموزش و پرورش بر اساس این روش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در گام اول که تعیین پیش‌فهم‌ها است، محقق باید به بررسی پیش‌فهم‌ها در ارتباط با آن موضوع در قالب زبان بپردازد. در رابطه با موضوع مورد نظر اولین مرحله‌ای که محقق باید به آن توجه کند این است که آموزش زیبایی‌شناسی بر چه پیش‌فهم‌هایی استوار است. معلم برای این مفهوم چه ارتباطی با دانش‌آموزان داشته است. باید به پیش‌نگاه معلم توجه شود. پیش‌فهم معلم ممکن است این باشد در برخورد با دانش‌آموزان باید متوجه حساسیت‌های زیبایی‌شناسی آنان بود.

گام دوم حضور در افق فکری دانش‌آموزان است. برای ورود به افق فکری شاگردان می‌توان از جداسازی، تحلیل ساختاری و ملازمت با متن استفاده کرد. محقق در جداسازی، پیش‌فهم‌های را به طور موقت کنار می‌گذارد و در تحلیل ساختاری به نوشته‌ها و گفته‌های شاگردان و یا عکس‌العمل آنان در باب زیبایی‌شناسی توجه می‌کند.

گام سوم تاکید یا اصلاح پیش‌فهم‌ها است. در نتیجه مواجهه پیش‌فهم‌های معلم با نوشته‌ها و گفته‌های شاگردان، این پیش‌فهم‌ها مورد تأیید و اصلاح قرار می‌گیرند.

گام چهارم تفسیر و امتزاج افق‌ها است. در این گام معلم با اتخاذ پیش‌فهم‌های تأیید یا اصلاح شده به عنوان مبنا، متن یا موضوع را (که آموزش زیبایی‌شناسی است) مورد فهم و تفسیر قرار می‌دهد و به تعبیر گادامر امتزاج افق‌ها جلوه‌گر می‌شود یعنی افق‌های فکری معلم و شاگرد در هم تنیده می‌شوند و به صورت تفسیر سخن و عمل شاگرد آشکار می‌شوند.

سوال سوم: از جنبه‌های مثبت روش‌های تفسیری و هرمنوتیکی می‌توان به این مورد اشاره کرد که نمی‌توان در پژوهش‌های تربیتی کنش‌های اجتماعی مریبان و فراگیران را به آنچه دیدنی است فروکاست. زیرا گویای واقعیت نمی‌باشد و تصویری ناکافی و ناروا از وی ترسیم می‌کند بنابراین باید تفسیر و فهم به کار آید (ضرغامی، 1390).

یکی از این جنبه‌های منفی همان محدودیتی است که در روش‌های کیفی در مورد اعتبار، روایی و تعمیم‌پذیری نتایج دارند و دیگر آنکه کار تفسیر، به چه ملاک‌هایی و از سوی چه کسانی در تعلیم و تربیت باید صورت پذیرد؟

از نظر تبیین پدیده‌ها و مسائل تربیتی و اجتماعی، در رویکرد تفسیری متن یا متن وارد به میانجی تفسیر فهم می‌شود و از این لحاظ در این رویکرد مبتنی بر دور است. چرا که در آن، از

یک بخش متن برای فهم بخش‌های دیگر متن استفاده می‌شود و ممکن است کار به جایی برسد که فهم اجزای متن بر کل آن و فهم کل متن بر اجزای آن مبتنی شود (پاک سرشت، 1384).

در مجموع روش‌شناسی هرمنوتیک همچون هر روش دیگری دارای محدودیت‌هایی است که برخی از مهمترین آنها عبارتند از: 1- استناد به همدلی و گذاشتن خود به جای دیگری ملاک مشخصی را تعیین نمی‌کند تا بتوان دریافت که کدام محقق به آن حد نائل شده است. 2- توجه بیش از اندازه به کیفیت‌گرایی و درون‌گرایی آن را از تکرار پذیری و قابلیت بررسی توسط دیگران دور می‌سازد. 3- در تحقیقات تربیتی نمی‌توان تنها به این دسته از روش‌ها اکتفا کرد و استفاده از روش‌های کمی و در بعضی موارد ترکیبی (کمی و کیفی) امری لازم است.

نتیجه‌گیری

در این مقاله ضمن نشان دادن نسبت این روش با رشته فلسفه تعلیم و تربیت، به مراحل انجام آن در تحقیقات تربیتی اشاره گردید و این امر تاکید شد که پدیده‌های تربیتی جریانی دو سویه هستند که در بررسی آن‌ها از روی آوردن به معیارهای عینی و غیر قابل انعطاف باید دوری کرد. البته استفاده از این شیوه محدودیت‌هایی را در پی دارد. در مجموع می‌توان گفت برای بررسی موضوعات و پدیده‌های تربیتی مانند روش‌های تدریس، حل مشکلات تربیتی، تفسیر و بسط نظریه‌های تربیتی این رویکرد اهمیت خاص و کاربرد فراوانی پیدا کرده است. بنابر این، از روش‌های تفسیری می‌توان در کنار سایر شیوه‌های کیفی و کمی در رشته تعلیم و تربیت استفاده نمود.

واژگان کلیدی: هرمنوتیک، روش هرمنوتیکی، روش تحقیق، فلسفه تعلیم و تربیت

منابع

- 1- باقری، خسرو (1389). رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- 2- چناری، مهین و باقری، خسرو (1387). هرمنوتیک فلسفی گادامر و اهداف تعلیم و تربیت، مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، شماره 1، صص 1-20.
- 3- سجادی، سید مهدی و رضا نژاد جولایی، نجمه (1387). دیدگاه هرمنوتیکی هایدرگر و تعلیم و تربیت، مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، شماره 1، صص 45-65.
- 4- ضرغامی، سعید (1390). فلسفه پژوهش تربیتی، پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، شماره 1، صص 75-98.
- 5- Gadamer, Hans- Georg (1992). On Education, Poetry, and History: Applied Hermeneutics. ed. By Dieter Misgeld and Graeme Nicholson. Albany: State University of New York Press.